

Treće poglavlje o Arendt i ujedno posljednje tematski vezano za pojedinačnog autora u knjizi odnosi se na »Djelovanje«, pri čemu ono nije ništa drugo nego način na koji se čovjek namjerava pojaviti. Pešić taj dio razjašnjava na sljedeći način: Za Arendt je mišljenje nedvojbeno djelatnost. Gdje ljudi ne djeluju kao ljudi iščezava i javni prostor. Zajedničko djelovanje posve odgovara mogućnosti pronalaženja zajedničkog jezika. Otudjenje se kod Arendt ne odnosi na otuđenje od svoga rada, već primarno na otuđenje od djelovanja koje se tiče vlastitosti. Javni prostor kao iskušavanje ljudske veličine iziskuje tek jednakopravnost nejednakih; sposobnost djelovanja tu se uvijekovječuje tek kao sposobnost razlikovanja. Kada nastupi tiranija, to će se prije svega vidjeti u protjerivanju ljudi u privatnost postojanja lišenu svake mogućnosti javnog djelovanja; a posljedično se ukida i javni prostor.

Umjesto pogovora, u *Portretima filozofije* zaključno pronalazimo tekst »O (ne)razumljivosti i (ne)znanstvenosti filozofije«, koji je ujedno najizvorniji i najinspirativniji dio Pešićeve knjige. Naime, autor ovdje vrši lucidnu analizu osnovnih problema s kojima se suočava današnja filozofija i to čini s lakoćom, što tekst čini fluidnim, premda je (standardno) potkovan i prožet mjerodavnim klasičnim mjestima iz povijesti filozofije. Tako Pešić (ne)razumljivost filozofije razlaže, primjerice, kroz problem verbalizma, na što se nadovezuje svojom odredbom onoga što filozofi nazivaju »strogoća mišljenja« koja, kako veli, proizlazi iz pokušaja filozofije da izrazima dâ precizno značenje, nakon čega se usredotočuje na pojam nerazumljivosti, koja se »danas više nego ikad ističe kao simptom krize filozofije« (str. 124). On prepoznaje problem u tome što se ne uviđa da je, kako kaže, kriza filozofije ustvari njezino stanje; filozofija, naime, u svojoj permanentnoj krizi samokritike, a što se najočitije prokazuje u podrugljivom svakodnevnom izrazu »Ne filozofiraj!« koji izgovaraju nefilozofi, odnosno ljudi posve udaljeni od filozofije, mahom u slučajevima kada nešto ne razumiju, ima malo toga ili ništa zajedničkog s uobičajenim razumijevanjem stanja stvari pa će Pešić zaključiti da bi

»... filozofija bitno ostala nerazumljena ukoliko bismo je pokušali učiniti neposredno razumljivom ili, još gore, nečim samorazumljivo isplativim.« (Str. 126.)

Nadalje, osječki filozof relevantno postavlja problem stanja cjeline obrazovnog sustava i posebice filozofije u njemu pri čemu identificira probleme klijentelizma i nedostatka (i presudne važnosti!) filozofske formacije (a

ne informacije!). U dijelu teksta koji se bavi (ne)znanstvenošću filozofije kroz prizmu Hegelove misli, Pešić obrađuje problem mjesta filozofije u klasifikaciji današnje znanosti, u čemu, primjerice, progovara nerazmjer scijentometrije i filozofskog pristupa tematici.

Neka se ovaj prikaz zadrži na navedenim odabranim momentima koji mogu poslužiti kao orijentacija o tematici i nagovor na samostalno suočavanje s ovom zahtjevnom, pa utoliko i knjigom koja zaslužuje opsežno čitateljevo vrijeme.

Damir Sekulić

Igor Mikecin

Parmenid

Matica hrvatska, Zagreb 2018.

Djelo Igora Mikecina *Parmenid* osma je knjiga u filozofskoj biblioteci Matice hrvatske *Aletheia* te je, nakon knjige o Heraklitu, druga autorova knjiga u istoj biblioteci. O samoj knjizi, unaprijed, valja reći da predstavlja još jedan autorov izniman doprinos istraživanju grčke filozofije u nas. Na filozofijsku zahtjevnost i obuhvatnost ovoga djela upućuje već i podnaslov koji glasi: *Grčki tekst s hrvatskim prijevodom i filologijskim bilješkama, filozofijski komentar i rječnik*, ali zapravo i sama struktura knjige odnosno razdioba poglavlja. Tako u kvantitativnom pogledu skoro polovinu knjige zauzima Mikecinov filozofijski komentar Parmenidova spisa poznatog pod imenom *περὶ φύσεως*, dočim se u drugoj polovini nalazi »Napomena o predaji Parmenidovog teksta« u kojoj Mikecin ukratko izlaže povijest prenošenja i tumačenja teksta i pritom posebno naglašava važnost Platonova i Aristotelova shvaćanja Parmenida odnosno njihovo »isticanje jednote i nepokretivosti sučega« (str. 138) jer su upravo ta shvaćanja »umnogome odredila sva kasnija tumačenja Parmenida« (str. 138), te ujedno ukazuje i na važnost forme heksametra za »utvrđivanje izvornog Parmenidovog teksta i njegovo razlučivanje od okolnog izvještaja« (str. 140). Potom slijedi »Napomena o uspostavi i prikazu Parmenidovog teksta« u kojoj autor navodi najvažnija imena za uspostavu grčkog teksta, kao što su, primjerice, H. Stephanus i H. Diels, te daje napomene kako o prikazu teksta tako i o rasporedu fragmenata i redosljedu

stihova. Nakon napomena slijedi precizan »Popis oznaka rukopisnih izvora, izdanja i filologijskih komentara Parmenidovog teksta u kritičkom izdanju«. Naposljetku dolazi sam »Parmenidov ep« odnosno grčki tekst s kritičkim aparatom i hrvatskim prijevodom, te filologijskim bilješkama. Zadnja trećina knjige sadržava iscrpan »Rječnik« svih »riječi koje se pojavljuju u sačuvanom tekstu Parmenidovog epa« (str. 209), a koji, osim objašnjenja tvorbe grčkih riječi i etimologijskog objašnjenja, donosi i »objašnjenje povijesne mijene i razvoja smisla grčke riječi« (209), ali i »upućuje na osobit smisao koje riječi imaju u Parmenida« (str. 209). Cjelina knjige zaokružuje se »Kazalom izvora za fragmente Parmenidovog epa« i »Bibliografijom«.

Vrijednost Mikecinove knjige o Parmenidu ne sastoji se, dakle, jedino u tome što donosi izvrstan prijevod grčkog teksta s popratnim pomno sastavljenim znanstveno-filologijskim objašnjenjima nego isto tako i u filozofijskom komentaru koji svojom lucidnošću i prodornim uvidima otvara mogućnost za duhovni pogled u najdublji smisao Parmenidova epa. Mikecinova knjiga, uvjeto kazano, počiva na dvije temeljne misli, a to su: misao jednute bića i mišljenja, bitka i uma, odnosno jednute sućega kao istote sućeg i uma ili umjenja kao »izvornog opažanja«, »umskog zrenja«, koja proishodi kako iz samog teksta (npr. *ono bo isto umiti je te i biti*, III.) tako i iz autorova *sumišljenja* s Parmenidom o onom sućem, te misao o nadilaženju prijedora između filologije i filozofije, odnosno jezika i filozofije, pjesništva i filozofije ili govora i bića, riječi i bitka, koja se zapravo oslanja na prvospoмену misao te se istom u cijelosti potvrđuje u Mikecinovu filozofskom tumačenju Parmenidova epa. Polazeći, stoga, od prethodno navedenog pokušat ćemo u osnovnim crtama izložiti temeljne misli koje prožimaju poglavlja njegova filozofijskoga komentara Parmenidova teksta. Osim »Uvoda«, komentar sadržava sljedeća poglavlja: »Suće«, »Um«, »Red«, »Boginja« i »Govor«.

Tako već u »Uvodu«, osim što iznosi osnovne momente i strukturu epa te njihov filozofijski smisao, Mikecin rabi prevedenice nekih grčkih riječi Parmenidova teksta, kao što su, primjerice, *umiti*, *umjenje* (νοῦν) za ono što se običava prevoditi s *misli*, *mišljenje*, jer riječ *umiti*, kako se navodi u »Rječniku«, »označava opažanje koje prethodi mišljenju, ali i opreci osjetnog i nadosjetnog« (str. 255), odnosno »ukazuje na s-vijest koja mišljenju prethodi kao sama njegova bit« (str. 256), ili glagolska imenica *bitje* (εἶναι) za glagolsku imenicu *bitak*, ili pak *suće* za grčki particip *εῶν* namjesto uobičajene riječi *biće*. Parmenidov ep, po Mikecinovu mišljenju, nije

drugo doli pri-kaz puta, putovanja, na kojem putnik kao »tražitelj istine« – uz presudnu pomoć Heliada – putuje iz privida tame prema svjetlu istine bitja, tj. sućeg. Putovanje je, stoga, »povratak iz tame nevida na svjetlo vida« (str. 7), odnosno »uspon iz privida k istini« (str. 8). Na samome su putu, kako primjećuje Mikecin, »naznačeni njegovi predjeli« (str. 7), a to su: »domovi noći« (δῶματα νυκτός) kao ishodište puta, *dveri putova svjetla i tame, dana i noći* (πύλαι νυκτός τε καὶ ἡματός εἰσι κλειύων) kao mjesto razlučivanja oblasti mnijenja i znanja i *svjetlo* (εἰς φάος) kao svrha putovanja. Drugim riječima, ep ima tri glavna dijela koja, s obzirom na »istinovanje kao raskrivanje« (str. 57), Mikecin opisuje sintagmama *raskrivanje iz skrivenosti, ne-skrivenost sama i ne-skrivenost skrivanja*, a s obzirom na »odnos između mita i zbora u Parmenida« (str. 98) sintagmama *privid istine, istina sama i istina privida*. Nakon što putnik koji istinski umi, a to znači koji umi istinu bitja kao istinu vlastitog bitja, prođe »dveri putova dana i noći« te time napusti »domove noći« kao oblast privida, mnijenja, protivnosti svjetla i tame, on susreće bezimenu boginju koja je »ustvari boginja istine« (str. 8). Prošavši dveri putnik se zapravo vratio »doma iz tudine« (str. 8) jer taj dom nije samo »dom boginje«, nego i »putnikov vlastiti dom« (str. 8) kao »dom istine« (str. 8), odnosno kao »povratak uma iz svoje ne-istine svojoj istini« (str. 8). No putovanje se, uz poučavanje, poticanje i pozivanje boginje, zapravo nastavlja i to kao »put bitja« koji ipak valja razlikovati od »neprohodnoga puta nebitja i od povratnoga puta« (str. 8). Put nebitja, nesućega, mnijenja, je »posve neispitiv i neprohodan« (str. 15) pa »zapravo i nije nikakav put« (str. 15), dok je povratni put onaj put na »kojem neumno mnijenje ne luči bitje i nebitje« (str. 8). Put bitja ima dva dijela od kojih prvi »vodi kroz istinu bitja«, a drugi »kroz istinu privida«. Istina bitja sastoji se u tome da je suće nepokretivo, a objavom istine kretanje ili putovanje zaustavlja se i preobražava u »savršeno kruženje koje odgovara blagokrugosti istine« (str. 11). Istina je privida u tome što je privid takva mješavina svjetla i tame u kojoj se oboje razdvajaju umjesto da se vide kao »jedinstvo smjese svjetla i tame« (str. 13) jer privid u svojoj istini nije drugo doli privid istine. S druge strane, putnikovo putovanje je »neko poslanje, a nije samovoljno odabrano, niti je njegov ishod unaprijed predodređen« (str. 10). Putnik se upušta na putovanje »jer slijedi svoj usud« (str. 10) koji se očituje i kao spremnost »na obraćenje istini bitja« (str. 10). Putovanje kao »raskrivanje istine sućega« (str. 11) je, stoga, »povratak u ono u čemu putnik već skriveno boravi« (str.

11). No, po Mikecinovu mišljenju, i samo je umjenje neko upuštanje i »dopuštanje onomu umljivom da se objavi« (str. 10), štoviše umjenje je »u svojoj biti pomno paženje« (str. 10), odnosno slušanje kao »opažajuće puštanje« (str. 10). U konačnici umjenje »kao slušanje je odgovaranje nagovoru onoga što se ima umiti« (str. 10). Time se samo potvrđuje prethodno navedeno određenje umjenja kao onog što prethodi kako mišljenju tako i razlici osjetnog i nadosjetnog. Mikecinovo poimanje Parmenidova voeiv treba shvatiti ponajprije pod vidom zahtjeva za nadilaženje metafizičkog razlikovanja i razdvajanja onog osjetnog od onog nadosjetnog, odnosno tzv. više od niže spoznajne moći i tomu slično, a koje se pojavljuje već u Platona i Aristotela. U »Uvodu« filozofijskog komentara Parmenidova epa Mikecin, dakle, jasno naznačuje temeljne misli vodilje vlastitoga prijevoda i komentara i to o istini sućega kao istosti sućega i uma koja nije »tek slaganje misli i onog mislivog, nego je istina bitja kao istota uma i bitja, a još prije toga jestina kao neutaja bitja« (str. 14), kao i o unutrašnjem jedinstvu govora i bića, riječi i bitka, jer je naime »cijelo kazivanje puta jedan jedinstveni kružni put istine bitja, koja dolazi do sebi primjerene riječi« (str. 17). Obje misli, posebice misao istote sućega i umjenja, opetovano se pojavljuju u Mikecinovu filozofijskom komentaru Parmenida i to na različite načine, tj. u raznim inačicama i misaonim sklopovima.

U poglavlju naslovljenom *Suće* Mikecin pojašnjava filozofijske i filologijske razloge za uporabu imena *suće* te razmatra odnos sućeg i nesućeg, kao i odnos sućeg i onog jednog. Polazeći od toga da u Parmenida riječi *ἔστιν* (*jest*), *εἶναι* (*biti*), i *ἑὸν* (*suće*) kazuju isto, Mikecin na filološki mjerodavan način dolazi do uvida o njihovoj međusobnoj povezanosti koja zapravo »krije odnos između glagola i imenice« (str. 25), tj. onog glagolskog i onog imenskog. Pritom upravo riječ *ἑὸν* čuva smisao praodnosa između imenskog i glagolskog, odnosno ona je »ono ime koje ih sjedinjuje prije njihovog razdvoja« (str. 25). S obzirom na to da je *ἑὸν* particip prezenta glagola *biti* (*εἶναι*), Mikecin upozorava da *biće* kao imenica nije dokraja primjerena hrvatska prevedenica za grčki particip *ἑὸν*, već je prikladnija prevedenica za grčko *τὸ εἶναι*. Stoga *ἑὸν* treba prevesti s riječju *suće* koja je arhaični hrvatski particip glagola *biti* u jednini srednjega roda. Isto tako ni glagolska imenica *bitak*, za razliku od glagolske imenice *bitje*, »ne može prenijeti puni glagolski smisao grčkog poimeničenog infinitiva« (str. 21). Po Mikecinovu mišljenju, presudno je to da se *ἑὸν* kod Parmenida »prevodi kao *suće* stoga što se njime iskazuje bitje koje prethodi razdvoju bitja i

onoga što jest« (str. 25), odnosno to da »Parmenidovo suće prethodi razlici između nekog sućeg i bitja« (str. 26), a također i razlici esencije i egzistencije. Tako u konačnici *ἑὸν* u Parmenida u »strogom smislu riječi uopće nije particip« (str. 25), nego »predgramatičko zborenje« i »predlogičko umjenje«. Drugačije kazano, riječ *suće* najprimjereneje prenosi smisao Parmenidova *ἑὸν* jer, među ostalim, riječi nisu ni sredstvo ni »puko oruđe«, a niti je izabir riječi neka takoreći izvanjskost, tj. pitanje konvencije. U riječi *suće* valja dakle prepoznati određeno sadržanje koje »ne dopušta razlučivanje onoga što jest i bitja« (str. 23). Štoviše, jedino sadržanje sućega sa sućim »omogućuje uprisućivanje sućega kroz prisuća« (26) jer kao što suće nema počelo, tako ni ono samo nije počelo ili temelj mnoštva, nego je »ono zajedno (*ζυὸν*) svima« (str. 27).

Nadalje, odnos sućeg i nesućeg, po Mikecinovu mišljenju, nije odnos suprotnosti i razlike jer počiva na »predontologičkoj istoti bitja« (str. 27) na kojoj se ujedno utemeljuje i ontologičko počelo identiteta. No suće se može odrediti jedino »u lučbi spram nesućega« (str. 28), odnosno »nijekanjem nesućega« (*kajino puti traženja jedini umiti jesu / onaj kako jest te kako nije ne biti*, II. 2–3). Takvo »posredno zborenje« o sućem ukazuje na to da je suće istodobno i »neizrecivo« i »zborivo«, ali takoder i na to da znanje naspram mnijenja nije samo »vjerno znanje istine sućega, nego i znanje vjerodostojnoga privida sućega« (str. 29).

Međutim, pitanje o jednoti sućega obuhvaća, ipak, centralnu ontologijsku problematiku Parmenidova epa. S obzirom na to da na samo jednome mjestu u epu stoji da je suće jedno (*jer sada jest ujedno sve jedno sadržanje*, VIII. 5–6), postavlja se pitanje koji je krajnji smisao jednote sućega. K tomu, kako primjećuje Mikecin, u povijesti tumačenja Parmenida se, već od Melisa, ustalilo mnijenje da je jednota najvažnije svojstvo sućega. No Parmenidova jednota sućega nije jednota koja isključuje svaku razliku, kako to primjerice tumači Aristotel. Isto tako nije ispravno ni tumačenje koje iz odnosa jednote i onog svega zaključuje da privid u Parmenida uopće nikako nije (Platon). Drugim riječima, jednota sućega nije »u tome da je ono ukupnost i cjelina svih bivajućih« (str. 30), niti je suće »nešto opće« ili »rod«, nego je suće u Parmenida »takvo jedno koje ne isključuje mnoštvo kao nešto nejesuće« (str. 30). Suće je »jedno koje objedinjuje sva koja jesu« (str. 31), što uključuje i suprotnosti. Pritom za Parmenida »ona mnoga« jesu na način nastajanja i nestajanja, rađanja i umiranja.

Mnoštvenost nije sućemu nešto izvanjsko, ono je uprisućivanje samog sućeg u ona prisuća. Jednota sućega, dakle, u sebi uključuje

razliku jer se suće »svakako i posvuda prema rasporedu razlučuje i slučuje kroz prisuća« (str. 33). Jedno kao sve i sve kao jedno počiva »na sebeodnosu sućega« (str. 33). Taj je sebeodnos sućega, kako kazuje već i samo njegovo ime, »sadržanje samoga sebe« i »prianjanje samomu sebi«. Iz sebeodnosa prvotno proizlazi odnos sućeg i uma, a potom i »dvojstvo sućega kao takvog i prisućih kao onih mnijetljivih« (str. 33), kao i mogućnost privida kao pričina koji, po Mikecinovu mišljenju, i nije drugo doli »prikrivena istost bitja i uma«. Jer mnijenje mnije da su ona prisuća i odsuća kao prisustvovanje i odsustvovanje sućega uvijek u stanju razdvojenosti, dočim istinito umjenje zna za jedinstvo suprotnosti istih. Istiniti pak um dopire do sućeg »kao onog po sebi umljivog« (str. 33). Sebesudržanje (συνέχεσθαι) i prianjanje (παραδέξιν) sućega su, po Mikecinovu mišljenju, načini »kako suće omogućuje ono drugo samoga sebe ostajući u samome sebi« (str. 34), a sebesudržanje je povrh toga porijeklo njegove neprekidnosti. Lučenje jednote sućega proizlazi, dakle, iz prvotne mogućnosti njegova udvajanja putem uma. Ta prvotna mogućnost predstavlja ujedno i porijeklo kako *privida* kao pojave ili uprisućenja samog sućeg, tako i *pričina* kao mnijenja koje mni da su »prisuća i odsuća međusobno razdvojena« (str. 37). S obzirom na to da suće ima mnogo znamenja, a »znameniti znamenuju jednotu sućega« (str. 36), znameniti sućega su: nerodivost i nepropadljivost kao svojstva nevremenitosti; cjelovitost, nedjeljivost i jedinstvenost kao svojstva homogenosti, neprekidnosti i istolikosti; istost kao posljedica savršenosti i dovršenosti i nepokretivost kao svojstvo nepromjenjive istote.

Poglavlje »Um« donosi Mikecinova tumačenja odnosa između uma i zbora, uma i sućeg te uma i mnijenja. Štoviše, to je poglavlje, zbog navlastitih misaonih uvida, iznimno važno poglavlje Mikecinova filozofijskog komentara Parmenida. Jer ne samo što pojašnjava bitne aspekte praiskonske jednote bića i mišljenja nego u potpoglavlju »Zbor i um« sadržava i Mikecinov autentični filozofijski doprinos tumačenju međuodnosa zborenja ili govora, jezika, umjenja i sućeg. Kao što je prethodno već napomenuto, Mikecin umjenje shvaća kao »izvorno opažanje« te samim time nadilazi tradicionalni metafizički horizont unutar kojeg opstoji razlika između osjetnog opažanja i umskog ili razumskog mišljenja odnosno onog osjetnog i onog nadosjetnog, subjekta i objekta, bića i bitka itd. Umjenje je, po Mikecinovu mišljenju, takvo opažanje koje je najprije »unutrašnja umnost samoga sućeg«, a potom i »umsko oprisućivanje onoga sućeg« (str. 41). Gledano iz smjera fenomena, umjenje je »primajuće paženje onoga što

se pojavljuje« (str. 42), a to znači da ono ima kako ontološki tako i gnoseološki karakter; jer pomnost, pažljivost kao temeljno svojstvo umjenja uključuje zamjećivanje, motrenje i čuvanje kao pretpostavke bitja onoga što se pojavljuje. Sebeodnos kao sebesudržanje sućega je stoga svojevrsno »umsko« praopažanje sebe samoga kroz sebe samog, odnosno to je umsko *oprisućivanje* sućega kao primajuće paženje te potom i *uprisućenje* sućega u onim prisućima kao onom drugom samoga sebe. S obzirom na to da umjenje nije tek neka od ljudskih moći spoznavanja, valja naglasiti da istost uma i sućega ne znači da su um i suće jednaki već supripadni i zato odvojni. Time se otvara i mogućnost neistinitog umjenja. Neistinito umjenje kao mnijenje, puko osjetno zamjećivanje i pričin razdvajanje um i suće, dočim je istinito umjenje kao »umsko zrenje« (ἀεὺσσειν) i »neskriveno umjenje« zapravo »pronicanje onoga umljivog« (str. 42) i »sjednjenje s njime« (str. 43), odnosno ono je znanje kao »neskrivena istost uma i sućega« (str. 43). Umjenje, kako izvodi Mikecin, na poseban način pripada čovjeku jer u njemu »um umuje bitje osvjedočen u samoga sebe« (str. 43). Isto tako, čovjek je i ono mjesto »u kojem sveprožimajuća umnost bitja dolazi do svoje sebesvijesti i u kojem se luči istina od neistine bitja« (str. 42). Drugačije kazano, bez čovjek nema sebesvjesnosti sućega. Stoga u konačnici istinito umjenje nije drugo doli »čista otvorenost bitja i na tome počivajuće svjedočenje da bitja ima« (str. 43).

Umjenje i zborenje (ἀέγειν) su, po Mikecinovu mišljenju, neraskidivo povezani, štoviše, oni su »dvije strane istoga« (str. 43), tj. očitovanje sućega. Odnos uma i zbora je odnos istosti (supripadnosti) pa kao što nema umjenja bez zborenja, tako nema niti zborenja bez umjenja. U razlici spram umjenja kao »čuvajućeg opažanja onoga sućeg«, zborenje je »razabiruće sabiranje«, »čuvajuće slušanje istine sućega«, odnosno izvorno lučenje kao »prvotno biranje između sućega i nesućega« (str. 45). Zborenje se tiče kazivanja i govorenja, odnosno slušanja i sluha. Ali, kao što je umjenje supripadno onomu sućem, tako mu je supripadno i zborenje. Iz takvoga odnosa sućeg i zborenja proizlazi mogućnost otuđenja govora od sućega u kojem je govor tek puki, lažni govor, a ne tvorbeni govor »koji odgovarajući zboru tvori i s-tvara istinu bitja« (str. 45), odnosno koji tvori istinu kao »neutaju sućega«. Umjenje, kako primjećuje Mikecin, nije u Parmenida »najviši vid zborenja« kao što je to slučaj kod Heraklita, nego je »zborenju supripadni vid s-vjesnosti (osvjedočenja) i obistinjenja onoga sućeg« (str. 45). Suće, dakle, u Parmenida nije sam zbor pa je zato zborenje, zapravo, »bit mišljenja i govora«.

Umjenjem naime suće dospijeva do svijesti ili osvjedočenja o samome sebi, a po zborenju se »suće sabire u svojoj sabranosti kao ono jedno i isto naspram mnogih« (str. 45). Medusobno uvjetovanje zborenja i umjenja nema, po Mikecinovu mišljenju, puko kauzalni ili čak kronološki karakter, već proizlazi iz njihovog živog jedinstva u kojem je umjenje kao opažanje ujedno i sabiranje sućega ili »čuvajuće opažanje onoga sućeg«, dok je zborenje kao sabiranje ujedno i paženje ili »čuvajuće slušanje istine sućega«. Mikecin, stoga, uvida da je odnos umjenja i zborenja analogan odnosu slušanja (sluha) i gledanja (vida). Zbor i um se u konačnici susreću u istinitoj vjeri kao »vjeri istine« jer istina sućeg nije »obrazloživa« i »dokaziva«, već »proizlazi iz samoga uma koji mu izvorno pripada« (str. 46). Suće je nešto »samoizvjesno« jer se »neskriveno objavljuje« i pokazuje tako »da se u to ne može dvojiti« (str. 46). Neskrivenost sućeg daje snagu vjeri kao uvjerenosti u nedvojbenu istinitost sućega, tj. omogućava kako istinitu vjeru tako i »vjernost sućemu«.

Suće, zborenje i umjenje se u Parmenida nalaze u »izvornoj unutrašnjoj svezi« (str. 46). Njihova istost ima karakter supripadnosti koja ne ukida razlike. Tako su primjerice um i suće supripadni na takav način da se *sudrže*, odnosno tako da se u »svojem dvojstvu jedno drugome pružaju« (str. 47). Premda bitje i um stoje u iskonskom zajedništvu (*ono pak isto umiti je te i ono radi čega jest umnja / jerbo bez onog sućeg, u kojem je iskazano / nećeš naći umjenje*, VIII. 34–36), valja napomenuti da bitje uvjetno kazano prethodi umu zato što se zbori kroz um te »može biti istinski i nestinski zboreno« (str. 46), dočim samo umjenje može biti istinsko umsko zrenje kao poistovjećivanje samoga sebe sa sućim ili neistinsko zabludno mnijenje, odnosno, zabludno ili vjerno opažanje onog sućeg. Tu nije riječ o ontološkom prvenstvu sućeg nad umom, već o izvornom sudržanju sućega i uma. Mikecin zato zaključuje kako nema uma bez »sućega u kojem on samoga sebe raskriva i objavljuje« (str. 48). Drugačije kazano, »suće kao ono umljivo i umljenje kao objavljivanje sućega su isto« (str. 49). Upravo je, dakle, sam *odnos* supripadanja ili sudržanja ono što na osebujni način prethodi i sućemu i umu kao navlastitim konstitutivnim momentima.

Ako je bitje odnosno suće supripadno umu, onda iz njihove razlike proizlazi kako mogućnost »udvajanja bitja i uma u čovjeku« tako i »razlikovanje uma i mnijenja« (str. 54). »Sebeudvajanje uma kroz mnijenje« je pravi uzrok nužnosti privida (δόξα). Privid i nije drugo doli »nužna od-sutnost istine« te ne proizlazi samo iz uma nego i iz samoga sućeg. Kada se pak mnijenje odvoji od uma,

tada započinje preobrazba uma u neistiniti um kojemu je istota sućega i uma skrivena, pa time privid istine postaje njezin pričin. Razlikovanje privida i pričina se, po Mikecinovu mišljenju, u osnovi može svesti na razliku između privida kao drugotnosti onog sućeg i pričina kao zaborava te drugotnosti. Drugim riječima, »privid je razdvajanje istote bitja i uma, a pričin je prikriivanje toga razdvajanja« (str. 62). Za razliku od privida kao tek pojave sućega, mnijenje razdvaja suće i njegove pojave, tj. »drži da i nesuće može, a suće mu je ono što je uistinu samo privid sućega« (str. 56). Pritom mnijenje nije puki umski umišljaj, već moć koja je svojstvena smrtnicima kao takvima, a tiče se uspostave »rasporeda bivajućih kao cjeline privida«. Po mnijenju naime »nastaju i opstaju pojave sućega« (str. 56). S druge strane, istinito umjenje je providanje privida kao privida onog sućeg, odnosno putovanje ili »uspon iz privida k istini«. Istinski umiti znači raskrivati iskonski odnos istine i privida, a to se raskrivanje najprije odvija kao spoznavanje istine iz privida, potom kao spoznaja same istine i u konačnici kao spoznavanje privida iz istine jer »prividnost privida počiva na pojavljivanju onog sućeg samog« (str. 61). Izostanak istinitoga uma stoga implicira razdvajanje sućega od sebe samoga, tj. pričin, dok prisustvo istinitoga uma, kao momenta sebeodnošenja sućeg, omogućava da se ono prividno providi u svojoj istini, tj. da se providi kao prisuće sućega.

U poglavlju naslovljenom »Red«, Mikecin se upušta u interpretaciju kozmologijskih aspekata Parmenidova epa, odnosno razmatra vrijeme, prostor te svjetlo i tamu jer su to svojstva supripadna onomu sućem kao cjelini onih bivajućih.

Iako je suće nepokretivo i nedjeljivo, to ne znači da je lišeno kretanja uopće, nego samo tjelesnog kretanja u smislu preinake, nastajanja, nestajanja, rasta i premještanja. Kretanje sućega je »savršeno kružno kretanje«, tj. samokretanje ili sebekretanje, kao »jedinstvo kretanja i stajanja« (str. 69). Kao što se kugla okreće oko svoga nepokretnog središta, tako se i suće okreće u sebi samome »ne mijenjajući mjesto i ne trpeći nikakvu promjenu« (str. 69). To unutrašnje samokretanje sućega je zapravo samokretanje uma. Po Mikecinovu shvaćanju Parmenida, upravo je istinsko ili neprostorno kretanje sućeg izričita pretpostavka za prividno ili prostorno kretanje onih bivajućih, koje i nastaje uslijed ukidanja jedinstva kretanja i stajanja. Pritom valja imati na umu da »suće sadrži privid kao kugla oplošje« (str. 72). Nepokretivost kao znamen sućega vezana je uz njegovu nevremenitost (*nit' ikad bje niti će biti, jer sada jest ujedno sve / jedno sudržno*, VIII. 5–6). Suće, stoga,

»nije ni bezvremeno ni svezvremeno, nego je predvremeno« (str. 74). Suće, naime, izdržava u onome sada tako da »jest sve sada *ujedno* i *odjednom*« (str. 75). Drugim riječima, predvremeno bivanje sućega je takvo samokretno sudržanje koje implicira nepokretivost, jer se suće »kreće tako da samo sebe kreće ostajući u istome« (str. 75), ali koje ujedno omogućava i temporalitet kao razlikovanje prošlog, sadašnjeg i budućeg vremena.

Prostorna protežnost sućeg usporediva je s kuglom kao savršenim tijelom odnosno »mijujućom cjelinom« koja počiva na savršenom sumjerju i ravnomjerju središta i oplošja, ali samo suće nije kugla već ponajprije ono kugloliko, tj. »odnos između središta i krajeva kugle« (str. 82) jer je »oblik kugle prilika reda cjeline bivajućih i kao takav pojava u sebi jednogodnoga sućega« (str. 77). Kugla i krug su prisposode jedinstva suprotnosti onog kružnog i onog ravnog, odnosno jedinstva početka i kraja koje se naime ostvaruje u svakoj točki oplošja. Stoga je kugla tek slika savršenosti sućega, dok zaobljenost kugle »odsljkava uvrtaćenost sućega u samo sebe« (str. 79). Isto tako je i »prostorna kugla« tek slika kugle kao reda cjeline bivajućih, koja je pak »samo umom opaziva«. No usprkos svojoj savršenosti, nedjeljivosti i neprekidnosti suće ipak ima »krajnje međe« koje se održavaju po pravdi, nuždi i sudbini. Za razliku od protežnih tijela, suće ima unutrašnje međe koje omogućavaju njegovu stalnu istotu. Iz istote sućega proizlazi to da suće »u vidu svoga privida izlazi iz sebe u drugo samoga sebe« (str. 80), odnosno u prostornu protežnost. Prostiranje prostora je u konačnici, kako primjećuje Mikecin, neposredno vezano uz »izvorno protezanje sućega«.

Osim prostora i vremena kao konstitutivnih elemenata privida onog sućeg, valja spomenuti i svjetlo i tamu kao počela privida s obzirom na ona bivajuća, prisuća. Sve pojavno počiva naime na osnovnoj suprotnosti svjetla i tame, tj. njihovom omjeru u svakom pojedinom bivajućem. Pritom se, po Mikecinovu uvidu, svjetlo i tama – nasuprot Aristotelovom tumačenju – ne mogu izjednačiti s bićem i nebićem jer to nisu dva razdvojena počela već sklop ili jedinstvo suprotnosti koje jednako ispunjava sva bivajuća, mnijetljiva. Svjetlo i tama su, kako primjećuje Mikecin, »način pojavljivanja istine u prividu« (str. 84). Drugačije kazano, svjetlo i tama kao likovi privida, a također i mnijenje, na nužan način proizlaze iz sućega pa, stoga, nisu svojevrijodno od ljudi postavljeni. Stoga, zabludno mnijenje ili neistinito umovanje putem »rastavljajućeg postavljanja likova« zapravo razdvaja i suprotstavlja svjetlo i tamu i time uspostavlja pričin, dočim istinsko umjenje »nadiilazi razdvajanje svjetla i tame« (str. 86).

U poglavlju »Boginja« Mikecin razmatra odnos *sućega* i boginje te značenje bogova u Parmenidovu epu i smisao onog demonskog, demonu, kao onog božanskog u čovjeku. U skladu s razdiobom epa na tri dijela, odnosno, shvaćanjem epa kao putovanja iz privida »domova noći«, kroz »dveri putova dana i noći«, prema svjetlu istine, Mikecin konstatira da je, nakon uvoda, cijeli ep zapravo »govor boginje«. Boginja kazuje istinu sućeg koje, naime, nije bog, već je ono prvotno ili ono božansko (τὸ θεῖον). S obzirom na to da je boginja neimenovana, ona je ustvari boginja istine kao »neskrivene istote bitja i uma«, čija je objava moguća isključivo kao »samoobjava umom« (str. 89). No već i samo »ime« bezimene boginje (θεῖα) upućuje na unutrašnju povezanost boginje s čistim, umskim zorom, tj. umjenjem kao zrenjem »umski zor kroz koje jedno, sva u jednome i jedno kroz sva« (str. 90). Bezimenost boginje upućuje, dakle, na božanskost onog prvotnog, sućeg, štoviše ona je »glas uma koji se uzdigao do uvida u ono suće kao ono božansko« (str. 90). Tako je u konačnici boginja istine »umski zor kroz koji se objavljuje istina bitja«, dočim se smrtniku boginja ujedno »ukazuje time što u njemu sviće istinski um« (str. 91). Tu stoga nije riječ o objavi od boga čovjeku, nego o samoobjavi božanske istine kroz čovjeka.

Rasipanje pak onog sućeg kao onog božanskog u mnoštvo bogova nije drugo doli »različiti načini pojavljivanja onog sućeg u prividu« (str. 92). Bogovi, strogo gledano, proizlaze iz jednote same boginje jer »jednota boginje odgovara jednoti onoga sućeg« (str. 92). Drugačije kazano, bogovi su naspram boginje istine, tj. onog sućeg, tek mnogostruki likovi jedne boginje odnosno pojave kao privid sućega samog.

S druge strane, put je kojim putnik putuje prema svjetlu istine sućega demonski put. Demon, kako tumači Mikecin, nije ni boginja Pravda, ni bezimena boginja istine, već ono božansko »koje se dodjeljuje (δῶμαι) čovjeku kao njegov udio i usud« (str. 94). Biti na demonski način znači biti na, takoreći, nadljudski način, tj. u stanju entuzijazma ili obuzetosti onim božanskim. Ono demonsko je takav način bitja u kojem se susreću bog i čovjek kao »dva supripadna očitovanja onog božanskog« (str. 94). Putnik, stoga, nije »niti bog niti puki čovjek« (str. 95), već »božanski čovjek« koji time što razotkriva ono božansko u čovjeku ujedno i nadiilazi samoga sebe. Spoznaja istine bitja nema isključivo božansko ili ljudsko porijeklo, već se zapravo odvija u umu kao onom »uistinu demonskom mjestu susreta boga i čovjeka« (str. 95–96).

Zaključno poglavlje Mikecinova filozofijskog komentara Parmenida ima naslov »Go-

vor«, a razmatra odnose mita i zbora, zbora i imenovanja te smisao heksametra kao nužnog oblika Parmenidova epa. Suprotstavljanje i razdvajanje mita od zbora, kao i filozofije od pjesništva, počiva na poimanju mita kao pripovijesti ili alegorije i zbora kao znanstvenog mišljenja, a to razdvajanje, po Mikecinovu mišljenju, svoj vrhunac u Grka dostiže u Aristotelovoj filozofiji. Iz takove filozofske tradicije proizlazi, nadalje, i mnijenje da prvi ili uvodni dio i treći dio epa imaju karakter alegorije, mita ili pjesničkog govora, dok je jedino u drugome dijelu prisutan logički govor. I Platon isto tako, kako primjećuje Mikecin, smatra da je mit neistinit govor, usprkos tomu što za »filozofijski mit« ustvrđuje da je vrsta zbora i da sadrži nešto od istine. Naspram uvriježenih predrasuda po kojima je, među ostalim, uvod epa slikoviti govor o nečem neosjetnom, u Parmenida je zapravo »sveza između načina kazivanja i onog mišljenog nužna« (str. 99). Premda je i u mitskom pjesništvu primjerice Homera i Hesioda riječ, mit (μῦθος), neka neupitna božanska objava, odnosno mit je »kao riječ ujedno i ono riječju rečeno« (str. 99), te unatoč tomu što i Parmenid koristi većinu riječi iz epske predaje i određene epske obrasce i slike, Parmenidov ep nije mitska božanska objava zato što se u njemu »onim mitskim u govoru ponajprije objavljuje smisao odnosa između onog sućeg i njegovog privida« (str. 100). Drugim riječima, blizina u kojoj se nalaze Parmenid i Homer skriva zapravo njihovu presudnu razliku, odnosno sukob između »istinskog umjenja bitja i bogoslovnog pjesništva« (str. 100). Parmenidov je govor kao »kazivanje istine sućega« stoga znamenovanje jer u »sebi objedinjuje zbor i mit«, odnosno prethodi razdvoju logičkog i mitskog, dok su riječi značeni »kroz koje se suće pokazuje« (str. 101). Mit i zbor nisu »dva zasebna načina govora, nego jedan te isti govor u svoja dva vida« (str. 104).

Tako se primjerice prvi dio epa (*prooemium*) ne smije, kako primjećuje Mikecin, shvatiti doslovno ili alegorijsko-metaforički, već se ono što dotične mitske slike (konji, kola itd.) iskazuju »mora dovesti zajedno s onim na što one ukazuju« (str. 103). Pritom valja istaknuti da je u uvodu epa – u razlici spram drugog i trećeg dijela, kao »istinitog mita« i »objave istine onog prividnog«, gdje vlada neskriveno jedinstvo zbora i mita – još uvijek na snazi skriveno jedinstvo mita i zbora.

Jedinstvo mita i zbora očituje se, dakle, kao »zboreći govor istine« sućeg, pa se tako ono mitsko odnosi na nužnost samoobjave sućega, a ono zbarsko na lučenje sućega i nesućega, kao i na sabiranje i razabiranje u govoru i riječi govora. Odnos mita i zbora, privida i istine, sućega i nesućega, otkriva se kako u

ustrojstvu epa kao jedinstvenog puta sastavljenog od tri dijela tako i u »kružnom kretanju epa«. Štoviše, Mikecin ustvrđuje da je sama suprotnost skrivanja i otkrivanja koja »vlada u biti istine«, ono što se zapravo »očituje u suprotnosti zbora i mita« (str. 109). Mit i zbor se, stoga, ne nalaze ni u odnosu »međusobnog isključivanja«, ni »uzajamnog prevladavanja«, već su oni »u Parmenida dva iznutra supripadna vida jednoga jedinstvenog kazujućeg zborenja istine sućega« (str. 110).

Razlikovanje zborenja (λέγειν) i imenovanja (ὀνομαζειν) ne počiva na nekoj vrsnoj razlici, već na tome što zborenje, kao bitstvo, prethodi kazivanju, govorenju i imenovanju. Istinito imenovanje, po Mikecinovu uvidu, »sabire ono imenovano«, a neistinito imenovanje, premda se zapravo nesvjesno odnosi na suće, »razdvaja i suprotstavlja ono imenovano« (str. 110). Riječ kao ime ili znamen onog imenovanog može stoga odgovarati zboru sućeg, ali ga može i skriti, prikriti, čak nijekati, i to time što prešućuje ono suprotno. Jedino na »putu nesućega« nema imenovanja jer je taj put bezimen. Drugim riječima, istinito imenovanje odgovara »putu sućega« i to u dva smjera, tj. kao »govor sućega« koji, »polazeći od sućega samog« (str. 111), imenuje ona prividna kao prisuća i odsuća, te kao »govor istine privida« koji, ukazujući na suće, »u svemu prividnom provida ono suće« (str. 116). Dočim neistinito imenovanje uspostavlja pričin u kojem je ime »ukočena oznaka« koja »razdvaja i uposebljuje ona prividna« (str. 111), pa se time ujedno negira i samo ime, imenovanje kao znamenovanje sućega.

Međutim i »varljivi govor«, kao neistinito imenovanje onog mnijetljivog, dovodi do toga da »mnijenje uzima ona prividna kao nešto odvojeno i ne provida ih u jedinstvu sućega« (str. 112). Jedino onaj govor koji proizlazi iz zbora, zborenja, a riječi, imena, rabi kao znamen sućega, može »pripadati sućemu i njega u njegovoj ne-skrivenosti pokazivati« (str. 112). Takav je govor zapravo svojevrsno odgovaranje »uzmicanju onog sućeg kao onog po sebi neizrecivog, ali u cijelosti zborivog« (str. 113).

Kao što ime nije rezultat dogovora i neka proizvoljnost, već »način istinovanja u govoru, te očitovanja i obistinjenja onog sućeg« (str. 114), isto tako i zborenje nije puko prosuđivanje i govorenje, nego »sabiranje, objavljivanje, davanje sućemu da se obznani« (str. 115). Štoviše, sama se »supripadnost uma i sućega događa kao zborenje« (str. 116).

Mikecinov filozofijski komentar završava raspravom o smislu daktilskog heksametra kao nužnog oblika Parmenidova kazivanja. Parmenidov ep nije, kako primjećuje Mikecin,

»poučna pjesma« ili nauk prikazan u pjesničkom obliku. Tu je na djelu takav način govora u kojem je »nemoguće razdvojiti sadržaj od oblika«, odnosno u kojem vlada »izvorno jedinstvo mita i zbora« (str. 117). Tvorbenost Parmenidova govora očituje se kako u načinu njegovog »kazujućeg zborenja« tako i u tvorbi istine sućega pomoću riječi i imena čije je porijeklo u zboru.

Usprkos sličnostima, primjerice u metrici i epskim prizorima, između Parmenida i Homera i Hesioda, valja naglasiti da je Parmenidovo preuzimanja nekih epskih slika kao što su putovanje kolima ili putovi dana i noći ujedno i njihovo preinačenje i preosmišljenje. Tako putovanje kolima u Parmenida nije samo pjesništvo kao »opijevanje pobjede u nadmetanju« (str. 120), nego »mudrosno tvorbeno kazivanje«, tj. put kao »uspon u spoznaji«. Isto tako, ni putovi dana i noći nisu vezani isključivo uz nevid ili Aid, kao što je to slučaj u starom epu, već uz put demona odnosno putovanje putnika od tame privida prema svjetlu ili istini sućega.

Međutim, najvažniji se aspekt Parmenidova »tvorbenoga kazivanja« odnosi na sklad, ritam, te obrate riječi, glasa i rečenice u samom epu. Heksametar ili šestomjer je, naime, »namijenjen za odmjerenost kazivanje naglas i slušanje, katkad i uz pratnju glazbalom« (str. 121), a nije upitna ni njegova »izvorna vezanost uz ples«. Tvorbeni je govor, po Mikecinovu mišljenju, »strogo uređen ritmom«. S obzirom na to da heksametar započinje dugim slogom, kao onim napetim, teškim, nepokretljivim, on »daje ugođaj čvrstine i snage« (str. 122), a potvrdu o tome daje primjerice i Aristotel u *Poetici* gdje heksametar naziva najposustojanijom i najtežom mjerom. Ritam, stoga, može se reći, odslikava različita duševna stanja. Nadalje, na smisao stiha utječe kako položaj riječi u stihu tako i upotreba jednake mjere ritma. Jednakomjerje, osim što prikazuje suodnos istine i privida pomoću »sumjernog ukrštanja stopa«, prikazuje i »ravnovjesje među onim suprotnim« (str. 123).

Glazbenost ritma Mikecin prepoznaje u Parmenidovu načinu razdiobe stiha, prema stankama, na članke, pa tako, primjerice, u tro-

članom stihu dugi slog odgovora polutonu u glazbi, dok je kratki slog četvrtina tona. No glazbeni smisao imaju i same riječi, tj. odnosi među glasovima u riječi. Ritmičko ponavljanje, ukrštanje, glasova i riječi nije, dakle, puko očitovanje sumjernosti ili suglasja u određenom izričaju, već ujedno ukazuje i na dublji smisao koji je u njemu položen. Zato se glazbenost heksametra u konačnici sastoji »u tome da riječi, usprkos stankama, nisu odijeljene jedne od drugih, nego se kao u kolu jedna za drugu drže i nižu« (str. 129).

Povrh toga, Parmenidov govor obiluje dvosmislenostima koje, kako primjećuje Mikecin, imaju svrhu »da se razlikuje površni i dublji smisao izrečenoga« (str. 128). Pritom »površni smisao pripada mnijenju, dublji istinitomu umjenju« (str. 128).

Parmenidov je ep, stoga, zaključuje Mikecin, »namijenjen za kazivanje naglas i slušanje«, a ono »što se pri tome sluša nije samo sadržaj govora, nego i glazba govora«. Dočim je sam govor istine sućega »tvorben i glazben, jer kroz njega do riječi dolazi ritam i harmonija samoga sućega« (str. 130).

Kao što je, već na početku ovoga osvrt, ukazano na neupitnu iznimnost i vrijednost Mikecinove knjige o Parmenidu, tako i sada, završno, te nakon izlaganja osnovnih stavaka Mikecinova filozofijskog komentara, možemo tek potvrditi sve ono što je početno iskazano. S druge strane, po sebi je jasno da prijevod i komentar Parmenidova epa, osim filologijskog i povijesnofilozofijskog poznavanja teksta, uključuje i neminovno upuštanje u misaoni dijalog odnosno sumišljenje s Parmenidom. Mikecinova knjiga *Parmenid* u cijelosti je, kazano bez ustezanja, jedno uspješno svjedočanstvo upravo takvoga nastojanja. Svojevrsna »izvanjska« potvrda za prethodno navedenu tvrdnju je, uz ostalo, i Mikecinov stil pisanja u kojem, kako na razini rečenice tako i na razini potpoglavlja i poglavlja, možemo prepoznati metodu *savršenog kružnog kretanja* koje je svojstveno upravo istinitomu umu kao »demonskoj« moći raskrivanja istine bitja, tj. neporecive jednote sućega i uma.

Tomislav Škrbić